

Raffaella Sarti: ŽIVJETI U KUĆI. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500. - 1800.), Ibis grafika, Zagreb, 2006., tvrdi uvez, 306 str.

Knjiga »Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500.-1800.)« talijanske povjesničarke Raffaelle Sarti široj hrvatskoj javnosti odnedavno je dostupna u izdanju na hrvatskom jeziku. Riječ je o iznimnoj, iscrpnoj i opsežnoj studiji povijesti stanovanja, prehrane i odijevanja, odnosno temama iz povijesne antropologije i povijesti svakodnevice koje danas privlače nove i stare generacije povjesničara, željne okušati se u interdisciplinarnosti, novim metodama, pristupima i temama istraživanja. Djelo je prvi put objavljeno 1999. kao rezultat dugogodišnjeg rada autorice Raffaelle Sarti, profesorice povijesti novog vijeka na Sveučilištu u Urbinu, na istraživanjima povijesti žena, spolnih identiteta, obitelji i materijalnog života ljudi u novom vijeku. Za hrvatsku historiografiju ovaj prijevod ima i dodatno značenje: uz ionako oskudan broj domaće i strane literature s tog područja, nudi nove poticaje za istraživanje povijesti svakodnevice koju naši povjesničari još nisu dovoljno vrednovali, barem prema broju novih izdanja. Djelo je interdisciplinarno, što omogućava privlačenje velikog broja stručnjaka raznih profila i šireg čitateljstva, nudeći mu relativno lak i zanimljiv pristup životu naših predaka u razdoblju koje većim dijelom obilježavaju tradicionalizam, prožetost religije u svim segmentima života i velika ovisnost o prirodi i okolišu.

Knjiga u *Uvodu* počinje rečenicom: »Kada bismo se mogli oprezno približiti jednoj od kuća iz prošlosti, kada bismo mogli otvoriti njezina vrata te, a da nas nitko ne primijeti, proviriti unutra ili čak ući u nju i promotriti njezinu unutrašnjost, njezin namještaj, sadržaj lonaca u kojima se priprema jelo ili namirnice koje se u kući nalaze: kada bismo sve to mogli učiniti, što bismo vidjeli?« (str. 1.). Upravo na ta i druga pitanja o »svakodnevici« novovjekovnih ljudi u Europi pokušava odgovoriti ova knjiga i to čini vrlo uspješno. Kako je i sama autorica u uvodu navela, ovo njezino djelo je svojevrsna sinteza obrađenih istraživanja povijesti obitelji, stanovanja, prehrane, odijevanja i odnosa među spolovima različitih autora i stručnjaka koji su se bavili tim područjem. Međutim, nedostajali su radovi poput njezina, koji bi sve te teme i brojne aspekte materijalnog života obitelji obradili zajedno i uzdužno. Zbog toga čitanje ove knjige pruža višestruke užitke, a, između ostalog, nudi jedinstveno i uzbudljivo putovanje u prošlost koje pred našim očima »vraća u život naše europske pretke« (Jacques Le Goff). Pritom su kao u kaleidoskopu i mozaiku vješto ukomponirani brojni primjeri koji ocrtavaju sliku života obitelji u većim i manjim regijama europskog kontinenta i među različitim društvenim slojevima.

Knjiga je podijeljena na sedam glavnih poglavlja koji sadrže potreban niz potpoglavlja: Dom i obitelj; »pars destruens« ili raščlanjivanje; Dom i obitelj; »pars costruens« ili skrasiti se, »settle down«, »s'établir«, »casarse«; Oblici doma i oblici obitelji; Dom; Prehrana; Odijevanje; Unutar i izvan kuće.

U prvom poglavlju, koje nosi naslov *Dom i obitelj: »pars destruens« ili raščlanjivanje*, autorica objašnjava i uz brojne primjere raščlanjuje pojmove dom i obitelj, želeći doprijeti do njihovih značenja u novom vijeku. Pri tom raščlanjivanju vidi se da oni nisu nužno povezani,

kako se odmah pretpostavlja, jer se susrećemo s brojnim kategorijama stanovništva koje imaju obitelj, ali nemaju i dom: beskućnici, prostitutke, Romi, pastiri, osobe koje uzimaju stan u najam. Za veliku većinu drugorođenih i trećerođenih sinova, ali i kćeri odlazak u samostan bila je nužnost i u njemu velik dio njih nalazi svoju obitelj, ali i pripadnike svoje uže i šire rodbine. Sam pojam obitelji shvaćao se mnogo šire te su se pod njim podrazumijevali i ljudi ne nužno povezani biološkim vezama, a koji žive zajedno pod istim krovom. Tako su u obitelji ulazili sluge i sluškinje, koji su i dali naziv *familia* (lat. = sluga). Tek od 17. stoljeća u Engleskoj i Francuskoj te u 18. stoljeću u Njemačkoj pojam obitelj sve više označava ono što danas podrazumijevamo pod nuklearnom obitelji.

Skidajući još jedan sloj u ovom vremenskom putovanju, autorica postavlja pitanje kako su uopće nastajale obitelji i što se sve podrazumijevalo pod zajedničkim životom muškarca i žene, tj. jesu li ljudi pod brakom shvaćali ono što i mi danas. U mnogim krajevima, iako postoje velike razlike u lokalnim običajima, zajednički život budućih mladenaca počinjao je već zarukama, a za neke i bez njih, sve dok Crkva nakon Tridentinskog koncila nije stavila granicu i odredila obvezu sakramentalnog čina ženidbe, jasno razlikujući bračni od drugih oblika zajedničkog života. Oni koji dotad iz različitih razloga, a mnogi i zbog siromaštva, nisu bili vjenčani, javno su linčovani, a njihove »konkubine« i nevjenčane supruge dobivale su etiketu »prostitutke«. Prema moralnim shvaćanjima Crkve, spolni život bio je isključivo smješten unutar bračnog života, a slično je bilo i u protestanskim područjima.

Govoriti o braku i vjenčanju u novom vijeku nemoguće je bez spominjanja miraza koji je za mnoge siromašne obitelji bio veliko opterećenje. Miraz je najčešće obuhvaćao krevet, rubeninu, gotovinu i tkalački stan. Miraz je bio sastavni dio složene igre razmjene i sklapanja saveza među obiteljima. Bogatim je mirazom i ružnija djevojka mogla naći lijepog muža. Zbog nemogućnosti mnogih siromašnih djevojaka da osiguraju miraz osnivaju se društva i crkvene bratovštine za njegovo darivanje.

Nakon što su novovjekovni ljudi sklopili brak, morali su se pobrinuti za kuću, tj. dom u kojemu će živjeti i formirati svoju novu obitelj. Pitanje stanovanja također je bilo podvrgnuto lokalnim običajima i tradiciji. U sjevernijim krajevima Europe mladi bračni par morao je sam razmišljati gdje će živjeti jer je običaj bio da se nova obitelj odvoji i sagradi vlastiti dom, dok je u srednjoj Europi prevladavala patrilokalnost i žena je odlazila živjeti k mužu. Takvi oblici složenih obitelji u balkanskim zemljama prelazili su u kućne zadruge koje su imale i do osamdeset članova. O pitanjima zajedničkog života nove obitelji i njihove povezanosti ili ne s rodbinom te povezanosti oblika obitelji s veličinom doma brojne primjere iznosi autorica u trećem poglavlju pod nazivom *Oblici doma i oblici obitelji*. Pitanje stanovanja i kuće bilo je usko povezano i uz samu praksu nasljeđivanja posjeda, koja je u novom vijeku išla k tome da samo najstariji sin dobije nasljedstvo, dok su drugorođeni i trećerođeni sinovi bili prisiljeni, često i protiv svoje volje, zatvarati se u samostane ili posvetiti se vojnoj službi. Čak dolazi i do nekih oblika kućnog kriminala kako bi se eliminiralo protivnika među starijom braćom. U drugim krajevima Europe, gdje se zemlja dijelila između sve braće, dovela je do pretjeranog usitnjavanja zemlje.

Izgled kuće ovisio je o materijalnim mogućnostima obitelji, okolišu, ali ono što mi danas smatramo pod pojmom kuće, za novovjekovnog čovjeka moglo je biti i nešto što ima tek

izgled krova nad glavom. Brojni primjeri, osobito među selilačkim stanovništvom, pokazuju da su kuće često predstavljale pokretljive konstrukcije za koje se iskorištavalo i nadogradnju prirodnih zaklona. Mnoge od njih svojim se izgledom nisu razlikovale od prvotnih primitivnih nastambi iz ranije faze povijesti čovječanstva. Primjeri elite, pak, osvjetljavaju drugu stranu života u raskošnim i često praznim palačama, pri čemu je, kao i još uvijek, veličina kuće ili objekta za stanovanje bila statusni simbol, bez obzira na broj članova obitelji koji žive u njoj.

Četvrto poglavlje posvećeno je pitanju doma, prostorijama, predmetima u kući i njihovoj uporabi, funkciji i značenju za obitelj. Kad zavirimo u kuću ranonovovjekovnog čovjeka, možemo vidjeti da je većina imala manji broj unutarnjih prostorija, a u glavnoj se redovno nalazilo ognjište. Zagrijavanje kuće i očuvanje topline bilo je velik problem i napor za obitelj. Na početku novog vijeka u većini kuća postojalo je otvoreno ognjište zbog čega su prostorije bile crne od čađe i ispunjene dimom. Ognjište je predstavljalo i više od izvora topline: oko njega su se okupljali svi članovi obitelji, što je među njima stvaralo splet bliskih odnosa. Zbog toga su velike promjene nastupile uvođenjem peći, kamina i pojavom dimnjaka od 18. stoljeća. Za one siromašnije izvor topline bile su i životinje koje su ponegdje živjele zajedno s vlasnicima. Uz ognjište, drugi središnji položaj u kući je imao krevet, također važan statusni simbol. Da je krevet bio skupa roba, pokazuje podatak s početka 19. stoljeća da su u bogatijim kućama još uvijek prosječno dvije osobe išle na jedan krevet. Prostorije su često imale različite funkcije, ali s vremenom pratimo povećanje broja prostorija u kućama, što je povezano s njihovom specifikacijom i dobivanjem novih identiteta.

Što su jeli i kako su jeli ranonovovjekovni ljudi te tko je pripremao hranu, otkriva poglavlje o *Prehrani*. Jestu za istim stolom imalo je mnogo veće simbolično značenje i označavalo je veću bliskost i pripadnost obitelji. Priprema hrane u siromašnim obiteljima bila je posao koji su obavljale žene, a kuhari kod bogatijih redovito su bili muškarci. Globalno uzevši, prehrana europskog stanovništva u razdoblju od 16. do 18. stoljeća znatno se pogoršala i po unosu i po kvaliteti hrane. Razlozi su veća orijentacija na žitarice i kruh, povećanje broja stanovništva te smanjivanje unosa mesa zbog oduzimanja šuma od strane plemstva. Takva prehrana bila je ovisna o ljetinama i nabavi žita, unatoč tome što su se nove kulture, poput krumpira i kukuruza, već pojavile. Otpori novovjekovnih ljudi njihovoj uporabi često su bili iracionalni, npr. vjerovali su da plodovi koji rastu pod zemljom, kao krumpir, nisu dostojni za ljude, nego za životinje. Krize gladi, koje se osobito javljaju u 18. stoljeću, uvjerile su ljude u njihovu gastronomsku i hranjivu vrijednost, pri čemu se krumpir udomaćio u sjevernoj i srednjoj Europi, a palenta u južnoj i sjeveroistočnoj. Vrsta hrane koja se konzumirala bila je i jedan od elemenata pri definiranju identiteta određene skupine kao socijalne, vjerske i etničke.

Završni dio knjige donosi pregled povijest odijevanja u novom vijeku. Pritom su zanimljivi dijelovi o pojavljivanju i funkciji nekih odjevnih predmeta, primjerice kad se počelo upotrebljavati donje rublje. Uz to se navode načini održavanja higijene i pranja odjeće, poimanje čistoće i uljepšavanja te značenje boja tkanine odjeće, koja je također imala identifikatorsku ulogu. Muška i ženska odjeća u tom se razdoblju sve više razlikuju.

Riječ je o iznimnom radu koji na jednome mjestu donosi šarolikost primjera i običaja iz života malog čovjeka diljem novovjekovne Europe. Osim toga, knjiga donosi 48 stranica u

boji između pojedinih poglavlja sa slikama umjetničkih djela ili crteža, koji prikazuju život europskog čovjeka u novom vijeku. Posebno je zanimljivo ponovno na poznatim ili manje poznatim umjetničkim djelima otkrivati detalje i slike iz svakodnevice, koji potkrepljuju iznesene primjere u ovom djelu. Bogata bibliografija na kraju svjedoči o iscrpnom istraživanju koje je prethodilo knjizi.

Viktorija Košak

Shiva, Vandana. Biopiratstvo. Krađa prirode i znanja. DAF, Zagreb, 2006.

Vandana Shiva svjetski je poznata znanstvenica i gorljiva zaštitnica prava manjih etničkih i nacionalnih skupina u borbi protiv neokolonijalnih i imperijalnih težnji neoliberalne ekonomije i njezinih protagonista. Djeluje u brojnim organizacijama koje promiču prava žena i zagovaraju drugačije okolišne politike.

Knjiga koja je pred nama, iako nevelika opsegom (140 str.), izniman je prilog multidisciplinarnom istraživanju okolišnih problema i značajna kritika znanstveno-tehničke civilizacije. U ovom prikazu prezentirat ćemo sadržaj kroz sedam poglavlja koliko ih knjiga ima, dajući osnovne informacije i pregled sadržaja.

Predgovor je napisao prof. dr. sc. Marijan Jošt, priznati ekspert s područja agronomije i vatreni protivnik upotrebe genetski preinačenih organizama u poljoprivredi. Važna misao koju Jošt posreduje jest sljedeća: on pita jesmo li mi spremni na mijenjanje naših nazora kada su u pitanju neka opća znanja, odnos prema prirodi, osobito kada su ta znanja temelj destrukcije. U ovoj knjizi riječ je upravo o tome - o *dekonstrukciji destrukcije*.

U uvodu, naslovljenom *Piratstvo patentima: drugi Kolumbov dolazak*, donosi paralelu između osvajanja Amerika s jedne strane te patentiranja prirodnih dobara i komercijalizacije tradicionalnih znanja s druge. U oba je slučaja riječ o kolonizacijskom procesu, s razlikom što je »dužnost da se divljaci inkorporiraju u kršćanstvo zamijenjena dužnošću da se lokalne i nacionalne ekonomije inkorporiraju u globalno tržište te da se nezapadni sustavi znanja inkorporiraju u redukcionizam komercijalne zapadne znanosti i tehnologije« (str. 10). Riječ je, zapravo, u »pojedinenju« vlasništva i određivanju prava u raspolaganju tim vlasništvom. Važno je napomenuti da je u pitanju eurocentrična misao, stoga Shiva primjećuje: »prije petsto godina trebali ste samo biti nekršćanska kultura pa da izgubite sva prava. Petsto godina nakon Kolumba trebate samo biti kultura distinktivnog svjetonazora i drugačijeg sustava znanja pa da izgubite sva prava. Tada se potirala ljudskost drugih, a sada se potire njihov intelekt. U patentima iz petnaestog i šesnaestog stoljeća osvojeni su se teritoriji tretirali kao nenaseljeni. Ljudi su naturalizirani u 'naše podanike'« (str. 12). Te procese Shiva najrječitije opisuje terminom biopiratstvo, kojim želi naglasiti ekonomske procese stjecanja prava nad bogatstvom nezapadnih naroda u svrhu čuvanja vlasništva zapadnih sila. U tom pogledu ova knjiga - a još više autoričin aktivizam koji stoji iza nje - predstavljaju otpor protiv destrukcije biološke i kulturne raznolikosti u svrhu jačanja kapitala.

Ekonomaska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic and Environmental History

Volumen IV. / Broj 4
Zagreb - Samobor 2008.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

Urednici / Editors-in-chief:

Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Nataša Štefanec, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula, Hrvatska*), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil İnalçik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetić (*Padova, Italija*), Aleksandar Jakir (*Split, Hrvatska*), Silvije Jerčinović (*Križevci, Hrvatska*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini (*Dominick Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (Zagreb, Hrvatska), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Nataša Štefanec (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Hrvatska*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek, Hrvatska*)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Aleksandra Slama

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2008.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, Hrvatske gospodarske komore i Koprivničko-križevačke županije
